

JOZEF KUDLÁČEK

K OTÁZKE O VZNIKANÍ NÁRODNOSTÍ NA NAŠOM ÚZEMÍ

Skúmanie otázky vzniku národnosti na našom území je jednou z najťažších otázok nielen historickej, ale aj archeologickej vedy a jazykovedy. Predpokladom pre výskum vzniku národnosti u hociktorého etnika je štúdiom tých faktorov, ktoré nevyhnutne vedú k procesu formovania národnosti už ako historickej kategórie oproti predchádzajúcej kategórii etnografického rázu. Proces vzniku národnosti nevyhnutne súvisí so vznikom triednych spoločensko-ekonomických formácií, keď sa predchádzajúce útvary rozsiahlejších kmeňových sväzov v dôsledku svojho ďalšieho vývojového procesu menia v etnickom slova zmysle na nadradenejšie útvary, na národnosti. Nakoľko však Slovania v najširšom zemepisnom rozpätí neprešli otrokárskym spoločenským zriadením, proces vzniku národnosti u Slovanov úzko súvisel a bol dokonca priamym odrazom existencie už feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov. V období vzniku feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov u Slovanov tak východných, ako aj západných dochádza k nápadnej koncentrácii predchádzajúcich kmeňových sväzkov, ktoré sa v konečnom dôsledku po určitej nivelizácii a stieraní predchádzajúcich kmeňových rozdielov menia na nadradenejšie útvary, ktoré označujeme názvom národnosti. Aj keď tento proces u každej z kmeňových skupín slovanských vo východnej, západnej a južnej Európe prebiehal podľa určitých jednotiacich princípov, predsa môžeme zistiť u každej tejto skupiny špecifické zvláštnosti, ktoré sú nepochybným odrazom svojráznosti miestneho domáceho vývojového procesu v tej ktorej zemepisnej oblasti. Národnosti ako historické kategórie predchádzajúce konštituovaniu národov u Slovanov sa oproti iným etnickým skupinám vyznačujú tou špecifickou zvláštnosťou, že predchádzajúce kmeňové sväzy sa menia na národnosti nie vo vlastnom slova zmysle, ale na národnosti, ktoré sú potom spoločným východiskovým bodom pre vznik jednotlivých už skutočných slovanských národností. Tak napr. vo východoeurópskej oblasti nevznikajú z predchádzajúcich kmeňových sväzov hneď jednotlivé slovanské národnosti (veľkoruská, bieloruská a ukrajinská), ale vzniká jednotná spoločná národnosť staroruská, z ktorej až po ďalšom vývojovom období vznikajú východoslovanské národnosti vo vlastnom slova zmysle. Určitú obdobu zisťujeme aj na našom území, keď po predchádzajúcej koncentrácii jednotlivých kmeňových sväzov z západoslovanských nevzniká ihneď národnosť česká a slovenská, ale vzniká národnosť veľkomoravská,¹ z ktorej vznikajú postupne v procese ďalšieho diferenciatného procesu jednotlivé skupiny národností na našom území. Pre skú-

¹ Redakčná poznámka: Otázku existencie veľkomoravskej národnosti nastolil na konferencii o vzťahoch Čechov a Slovákov v minulosti dňa 18. IV. 1956 v Smoleniciach dr. P. Ratkoš.

manie otázky vzniku národnosti dôležitý význam nadobúda určenie existencie triednych, u nás konkrétne feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov. Významná diskusia našich archeológov, historikov a čiastočne aj jazykovedcov nepochybným spôsobom dokázala, že pre 9. stor. n. l. v období existencie Veľkomoravskej ríše musíme počítať už s prevládajúcimi feudálnymi výrobnými a spoločenskými vzťahmi.² To znamená, že ak otázku vzniku národnosti spájame so vznikom triednych výrobných a spoločenských vzťahov (u nás konkrétne feudálnych), musíme už pre obdobie Veľkomoravskej ríše v etnickom vývoji hovoriť súčasne aj o vzniku národnosti. Zvláštnosťou našich pomerov, podobne ako aj východoeurópskych je, že vo vývine národnosti treba rozlišovať dve od seba odlišné vývojové etapy. Za prvú etapu treba pokladať obdobie vzniku národnosti ako spoločného základu pre ďalší diferenciálny proces vedúci ku vzniku úzko príbuzných národností už vo vlastnom slova zmysle (napr. vo východoeurópskej oblasti prebiehal vývin od staroruskej národnosti ku vzniku veľkorúskej, bieloruskej a ukrajinskej národnosti). Za druhú vývinovú etapu treba pokladať obdobie postupného formovania národností už vo vlastnom slova zmysle, ktoré je v každej slovanskej oblasti produktom ďalšieho feudalizačného procesu, a to v podstate obdobia vytvárania feudálnej rozdrobenosti. Národnosť v tejto vývinovej etape pokladáme za konglomerát určitých špecificky pomerne presne vyjadrených znakov, ktoré sumárne charakterizujú národ v marxistickom slova zmysle, a to v takom znení, ako ich zhrnul J. V. Stalin vo svojej známej práci *Marxizmus a národnostná otázka*. Základné etapy vo vývine jazyka odrážajú v podstate aj základné etapy vo vývine etnika. V jazykovom ohľade je to vývin od jazykov rodových k jazykom kmeňovým a od jazykov kmeňových k jazykom národnosti. Nás zaujíma v etnickom slova zmysle predovšetkým otázka určenia tých vývojových procesov, ktoré od predchádzajúcich kmeňových sväzov viedli k vytvoreniu prvej etapy vzniku národnosti, a to predovšetkým na našom území.

Pri riešení otázky vzniku národnosti na našom území bude nevyhnutne potrebné urobiť podrobnú analýzu všetkých doteraz prístupných materiálov (archeologického, historického, jazykovedného rázu), a to predovšetkým z obdobia, ktoré bezprostredne predchádzalo vzniku veľkomoravskej národnosti, čiže bude potrebné rozobrať samu otázku pôvodu a počiatkov Slovanov na našom území. Ako sa ukazuje, bude táto metóda najsprávnejšia, lebo práve na základe rozboru predchádzajúceho vývinového obdobia najlepšie nám vynikne správnosť názoru, že už v období vzniku veľkomoravskej národnosti máme v skutočnosti do činenia na našom území s dvoma hlavnými odlišnými centrami a tak isto sa nám jasne ukáže aj ten proces, v ktorom sa predchádzajúce etnografické kategórie vyjadrené jednotlivými útvarmi kmeňových

² Zhrnujúce štúdiu o vzniku feudalizmu na Slovensku v širších súvislostiach tak archeologických, ako aj historických podal P. Ratkoš, *Počiatky feudalizmu na Slovensku*, Historický časopis 1954, roč. II, č. 2, str. 252—276. V článku podáva rozbor celej literatúry na túto otázku, ako aj stanovisko k výsledkom diskusie o počiatkoch feudalizmu u nás, ktorá prebiehala na stránkach časopisu Český lid. Jeho záverečný predpoklad, že feudálne vzťahy vznikajú v našich krajinách v období rozkladu patriarchálnej rodovej spoločnosti v 6.—8. stor. treba pokladať za správny. Tento jeho záver z hľadiska štúdia našej ústrednej otázky, a to otázky kmeňového rozvrstvenia a potom vzniku národnosti má význam v tom slova zmysle, že posunuje otázku kmeňového zriadenia u našich dávnych slovanských kmeňov ešte oniečo do minulosti oproti predchádzajúcim starším názorom. Pre obdobie vznikania feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov z hľadiska etnického vývinu treba hovoriť o existencii kmeňových sväzov s poznámkou, že korene majú už v predchádzajúcej vývinovej etape. Článok P. Ratkoša doplníme ďalším článkom J. Hlavsu (*Veľkomoravská ríša — ranofeudálny štát*, Právnické štúdie 1955, roč. III, č. 4, 527—550), ktorý pokladá veľkomoravský štát za ranofeudálny štát.

sväzov postupne menili na prvý stupeň v etnickom vývine už ako historických kategórií.

Z hľadiska metodologického nadobúdajú veľký význam pri riešení našej základnej otázky výsledky sovietskej archeologickej a historickej vedy, v ktorej otázka riešenia vzniku a predovšetkým predpokladov vedúcich ku formovaniu staroruskej národnosti i troch východoslovanských národností, ktoré sa z nej vytvorili, je v poslednej dobe vôbec v popredí vedeckého bádania ako jedna z ústredných úloh sovietskej historickej vedy. Za vzorné práce z tohto hľadiska treba pokladať veľmi podnetné štúdie B. A. Rybakova, ktorý pri riešení otázky vzniku jadra staroruskej národnosti vychádza z podrobnej analýzy všetkých predchádzajúcich archeologických pamiatok slovanského rázu, z podrobného rozboru jednotlivých kmeňových celkov uvádzaných autorom *Povesti vremennych let*, pričom prihliada aj k neslovanským etnickým skupinám.³ Niektoré závery, ku ktorým dospel B. A. Rybakov v oblasti štúdia charakteristiky jednotlivých slovanských kmeňových útvarov vo východoeurópskej oblasti, majú závažný význam aj pre riešenie našej ústrednej problematiky, nakoľko zložitost' etnických pomerov vystupuje práve tak v našej, ako aj vo východoeurópskej oblasti. V podstate išlo zhruba u obidvoch týchto zemepisných a od seba odlišných etnických celkov o rovnaký stupeň hospodárskych a spoločenských vzťahov. Z toho dôvodu nebude na škodu oboznačiť sa stručne s výsledkami, ku ktorým dospel B. A. Rybakov, ako aj ostatní sovietski vedci. Najdôležitejší význam pri tomto má otázka vzniku národnosti. B. A. Rybakov hovorí o prvotnej fáze v procese vzniku národnosti. Za túto prvotnú fázu pokladá skutočnosť, keď skupina príbuzných kmeňov dostáva u rôznych susedov jedno a to isté spoločné meno.⁴ Podľa jeho názoru iba v tom prípade, keď spoločné meno vystupuje u rôznojazyčných a súčasne od seba vzdialených susedov a objavuje sa aj v etnonymike okrajových kmeňov tejto skupiny, môžeme hovoriť o vzniku národnosti.⁵ Proces vytvárania národnosti hľadá v súvislosti s procesom vytvárania kmeňových sväzov a ich postupnej konsolidácii, čo je sprevádzané rozpadom rodovej občiny. Pre obdobie 9.—10. storočia vyzdvihuje oproti predchádzajúcim názorom tézu, ktorá nepredpokladá pre obdobie uvádzania letopisných kmeňov (*Povest vremennych let*) iba jednoduché kmene, ale sväzy kmeňov. Z hľadiska metodologického je významný jeho poukaz na to, že formovanie ruskej národnosti (správne má byť staroruskej národnosti — pozn. J. K.) nezačalo po tom období, keď zanikli jednotlivé letopisné kmene, t. j. až v 11.—12. storočí. Chronologicky a geograficky kladie B. A. Rybakov počiatočný proces vzniku staroruskej národnosti už do obdobia 6.—7. stor. v geografických hraniciach tzv. „Ruskej zemi“ (v užšom slova zmysle od Kijeva po Kursko), keď sa kmeň Rosov — Rusov začína vydeľovať od ostatných východoslovanských kmeňov. Napriek tomuto procesu vydeľovania staroruskej národnosti včleňujú sa do nej stále nové východoslovanské kmene. Kmeňový sväz Rosov — Rusov nenazýva B. A. Rybakov ešte národnosťou. Správne ho pokladá iba za jadro vytvárajúcej sa staroruskej národnosti, ktorý zjednocoval všetky východoslovanské kmene a asimiloval celý rad neslovanských kmeňov. Vytvorenie kmeňového sväzu Rosov pokladá za posledný

³ Z tohto hľadiska treba na prvom mieste uviesť jeho štúdie *Problema obrazovania drevneruskoj narodnosti v svete trudov I. V. Stalina*, *Voprosy istorii* 1952, č. 9, 40—62; *Drevnije rusy. K voprosu ob obrazovanii jadra drevneruskoj narodnosti v svete trudov I. V. Stalina*, *Sovietskaja archeologia* XVII—1953, 23—104. Stanovisko k B. A. Rybakovovi zaujala B. Zástěrová, *K otázce vzniku a vývoje staroruské národnosti*, *Sovetská věda-Historie*, roč. III, 1953, č. 4, 551—562.

⁴ *Voprosy istorii* 1952, č. 9, 41.

⁵ *Tamtiež*, 41—42.

stupeň vedúci k vytvoreniu staroruskej národnosti. A tak pre obdobie 9.—10. stor., keď v podstate dochádza k vytvoreniu jednotnej kultúry, jednotného jazyka a jednotného štátneho územia, B. A. Rybakov odôvodnene hovorí aj o vytvorení staroruskej národnosti. B. A. Rybakov na podopretie svojich názorov analyzuje všetky dostupné archeologické a historické pramene, ktoré však na tomto mieste dopodrobna nemôžeme rozvážať. Tzv. „Ruskaja zemľa“ pozostávala v 6.—7. stor. podľa B. A. Rybakova iba z tých území, ktoré v 2.—5. stor. n. l. boli súčasťou širokej oblasti kultúry pohrebných polí, pričom poukazuje predovšetkým na juhovýchodnú časť tejto kultúry.⁶ Z uvedeného výkladu B. A. Rybakova vidíme, že o vzniku jednotnej staroruskej národnosti v rámci vytvorenia sa staroruského štátu hovorí až v 9. stor., t. j. pre obdobie, keď síce na Rusi existujú ešte jednotlivé kmeňové celky v okrajových oblastiach, ale keď je už proces ich zániku v plnom prúde. Vznik staroruskej národnosti v takomto slova zmysle v pojatí B. A. Rybakova spadá do obdobia, keď ešte nedošlo k úplnej likvidácii všetkých kmeňových útvarov na Rusi. Dočasne sa jednotlivé kmeňové celky na Rusi ešte udržiavajú a v ojedinelých prípadoch možno sa s nimi stretnúť ešte aj v 9.—12. stor. n. l. Za veľkú prednosť bádateľskej metódy. B. A. Rybakova treba uviesť aj to, že okrem podrobnej analýzy archeologických a historických údajov využíva pri riešení otázky vzniku staroruskej národnosti vo veľkej miere jazykovedné údaje. Tak napr. v obidvoch svojich základných štúdiách o vzniku staroruskej národnosti poukazuje na jazykovedné štúdie, ktoré majú význam predovšetkým z hľadiska metodologického. Pri skúmaní vzniku staroruskej národnosti využíva dôležitý poznatok hovoriaci o tom, že sväz príbuzných kmeňov, ktorý sa ukáže v dôsledku tých alebo iných historických podmienok pevným a trvanlivým, nevyhnutne sa mení v priebehu jedného až dvoch storočí na národnosť.⁷ My však pokladáme za dôležité aj ďalšie údaje v súvislosti so vznikom národnosti, ktorý B. A. Rybakov z tu uvedeného článku nevyužíva. V tejto štúdii kolektívu autorov sa ďalej poukázalo na to, že blízke, príbuzné kmeňové jazyky sa prelínajú v jednotnom jazyku národnosti, v hraniciach ktorého vytvárajú svoje teritoriálne dialekty, nie celkom súhlasiace s predchádzajúcimi kmeňovými jazykmi alebo dialektami.⁸ Na význam tejto druhej časti poukážeme pri procesoch, ktoré prebiehajú už za existencie národnosti.

*

Závažné výsledky dosiahnuté sovietskou archeológiou a históriou v oblasti štúdia vzniku staroruskej národnosti a predovšetkým určenia tých procesov, ktoré v konečnom dôsledku vedú od prechádzajúcich etnografických kategórií, aj keď organizovaných už teritoriálne ku vzniku historických kategórií, treba pripísať tej skutočnosti, že sledujú etnogenetický proces predchádzajúceho, vývinového obdobia ako jednotný vývinový celok. Z tohto dôvodu aj na potvrdenie správnosti uvedenej koncepcie vzniku veľkomoravskej národnosti vyjdeme z načrtnutia počiatkových etáp vývinu slovanského etnika na našom území. Pri tomto vychádzame zo základnej tézy, ktorá sleduje počiatkový vývin slovanského etnika na našom území ako výsledok migračného procesu z východoeurópskeho jednotného etnického, jazykového a v určitom slova zmysle aj kultúrneho celku, vo svojich posledných vývinových štádiách predstaveného kultúrou pohrebných polí a jej ostatnými lokálnymi

⁶ Tamtiež, 58.

⁷ Porov. B. V. Gornung, V. D. Levin, V. N. Sidorov, *Problema obrazovania i razvitiia jazykovykh semej*, *Voprosy jazykoznavia* 1952, č. 1, str. 60.

⁸ Tamtiež, 50.

variantmi na území Poľska. Hornú hranicu tejto etapy kladieme do 4. stor. n. l. Postup prvých slovanských kmeňov na naše územie pokladáme takto za ďalšie vývojové pokračovanie určitej skupiny kultúry pohrebných polí, v ktorej sa vyskytuje základný keramický typ klasickej staroslovanskej hrncovitej nádoby s maximálnou vydutinou v jej vrchnej polovici. S týmto základným keramickým typom sa objavujú prvopočiatočné slovanské vlny prichádzajúce na naše územie prostredníctvom zakarpatskej oblasti cez Moravskú bránu, resp. cez Sliezsko až do oblasti južnej Moravy v prvej štvrtine 5. stor. n. l. Táto novopriehodiaca slavizujúca vlna bola veľmi silná a tým absorbovala nepatrne, zvyšky všetkých predchádzajúcich rôznorodých etnických celkov, ktoré v dôsledku vytvorenia kompaktného slovanského osídlenia rýchlo zanikli bez stopy. Na začiatku 5. stor. vytvára slovanská kultúra v širokej zemepisnej oblasti od Podneprovska až po Labe spoločné jednotiace znaky. Čo sa týka kmeňového zoskupenia vo východoeurópskej oblasti (predovšetkým v podneprovejskej), máme do činenia s existenciou pomerne kompaktných kmeňových zoskupení alebo kmeňových sväzov. Spoločensky predstavujú posledný vývojový stupeň patriarchálne rodového zriadenia. Na tomto vývojom stupni sú vzťahy vo vnútri spoločnosti už organizované na základe teritoriálneho členenia. To znamená, že s touto kmeňovou organizáciou na podklade teritoriálneho vnútorného členenia prenikajú prvé slovanské vlny v priebehu prvej štvrtiny 5. stor. n. l. aj na naše územie. V období prechodu z príľahlej zakarpatskej oblasti bola stabilita jednotlivých kmeňových sväzov nepochybne na určitú, nie však dlhú dobu prerušená. Ale už na našom území, a to predovšetkým na južnej Morave, predchádzajúce kmeňové sväzy nadobúdajú opäť v dôsledku ich trvalejšieho osídlenia výrazné znaky predchádzajúcej organizácie kmeňových sväzov. Tieto kmeňové sväzy zatiaľ ešte nie sme v stave určiť podľa ich menného označenia. Že tu ide o prvopočiatočné fázy kmeňových sväzov ešte nediferencovaných do nadradenejších útvarov, vidieť aj z hustoty zoskupenia jednotlivých staroslovanských pamiatok tzv. pražského typu alebo podľa Poulíka I. stupňa staroslovanskej keramiky na území južnej Moravy. V týchto prvých slovanských vlnách na našom území zisťujeme prvý vývinový stupeň etnogenézy Slovanov na našom území a nie v predchádzajúcej kultúre lužickej, ako sa mnohí naši bádatelia mylne nazdávajú. V týchto prvopočiatočných slovanských vlnách vidíme z hľadiska etnického vyjadrenia a pomenovania, že ich nemožno pripísať iným skupinám ako Antom, resp. čiastočne aj Sklavinom.

Tak ako vo východoeurópskej oblasti pre antské a roské kmeňové sväzy nemôžeme hovoriť o predpokladoch vzniku národnosti, nemôžeme o nich hovoriť ani v našich oblastiach s počiatočným slovanským osídlením. Po tomto období v procese etnického vývinu slovanského etnika nastáva zatiaľ jedno z najložitejších vývojových období, pre ktoré zatiaľ príslušný archeologický a ani historický a jazykovedný materiál neumožňuje do podrobností zrekonštruovať a načrtnúť ten diferenciačný proces, ktorého reálnym dôsledkom bolo vytvorenie rozsiahlych útvarov kmeňových sväzov. V tomto období sa totiž jednotlivé útvary slovanských kmeňových sväzov začínajú výrazne objavovať podľa ich vlastného menného názvu. Tak napr. vo východoeurópskej oblasti sú to početné kmeňové sväzy, ktoré veľmi dobre podáva autor *Povesti vremenných let*, pričom nepochybne podával predchádzajúci stav. Jednotlivé útvary kmeňových sväzov sa u západných Slovanov na našom území hmlisto rysujú u geografa Bavorského. Poznatok sovietskej historiografie, že jednotlivé letopisné kmene (*Povest vremenných let*) nevystupujú ako obyčajné kmene, ale ako mohutné kmeňové sväzy, má nepochybne platnosť, aj čo

sa týka jednotlivých západoslovanských kmeňov. Tak napr. pre územie Čiech je nemysliteľné, aby sme rozsiahle kmeňové útvary Doudlebov, Zličanov, Lučanov, Čechov, Východných a Západných Chorvátov atď. pokladali iba za jednoduché kmene. Treba v nich vidieť už aj pre ich značné geografické rozšírenie prejav existencie rozsiahlejších kmeňových sväzov. Aj u menších kmeňových celkov na území severných Čiech (napr. Sedličania, Pšovania, Západní Chorváti, Litoměřici, Lemuzi, Dečania) treba nevyhnutne predpokladať existenciu kmeňových sväzov. V existencii západných a východných Chorvátov možno vidieť prejav postupnej diferenciácie pôvodne jednotného útvaru rozsiahlejšieho kmeňového sväzu Chorvátov. Vo všetkých slovanských kmeňových útvaroch, ktoré sa spomínajú v historických zprávacích na našom území, treba vidieť kmeňové sväzy, nakoľko z hľadiska spoločensko-hospodárskeho vystupujú Slovania na našom území v takom štádiu rozkladu rodového zriadenia, ktorému zodpovedajú kmeňové sväzy. Pre územie Čiech celú túto problematiku veľmi dobre znázornil V. Vaněček vo svojich početných štúdiách.

*

Nakoľko Veľkomoravskú ríšu charakterizujú už feudálne výrobné a spoločenské vzťahy, v oblasti vývinu etnika treba nevyhnutne hovoriť nie o kmeňovom stupni, ale o stupni počiatočného vývinu národnosti. Čo sa týka spoločensko-hospodárskej základne, ako aj chronologického určenia jej vzniku existuje u nás v podstate podobná situácia ako v staroruskom štáte (Kijevská Rus). Vo východoeurópskej oblasti už k obdobiu vzniku staroruského štátu sú predchádzajúce útvary kmeňových sväzov, čo sa týka ich ďalšieho vývinu, nahradené postupným vznikom a ďalším vývinom jednotnej staroruskej národnosti, ktorá potom bola genetickým základom pre neskorší vznik jednotlivých východoslovanských národností veľkoruskej, bieloruskej a ukrajinskej. Tieto tri východoslovanské národnosti už vo vlastnom slova zmysle boli produktom tej etapy vývinu feudálneho zriadenia, v ktorej dochádza z hľadiska ekonomického k vytvoreniu feudálnej rozdrobenosti. Je však zrejmé, že v súvislosti so vznikom jednotnej staroruskej národnosti nemohli automaticky zaniknúť všetky predchádzajúce východoslovanské celky, o ktorých tak výrazne hovorí autor *Povesti vremennych let*. V okrajových oblastiach Rusi sa jednotlivé kmeňové celky v dôsledku rôznych príčin ešte ďalej udržiavali. U nás pre obdobie existencie Veľkomoravskej ríše môžeme odôvodnene hovoriť o tom, že jej tvorcom v etnickom slova zmysle bola veľkomoravská národnosť. Názory, že tvorcom Veľkomoravskej ríše bola slovanská, slovienska, československá národnosť atď., pokladáme za nesprávne z niekoľkých príčin.⁹ Názov slovanská národnosť pokladáme za nesprávny preto, že Slovania vo svojom etnickom vývine nedospeli na taký stupeň, kde by bolo možné hovoriť o slovanskej národnosti, zahrnujúce do toho väčšiu

⁹ Dobrý rozbor problematiky etnika Veľkomoravskej ríše podáva A. V. Isačenko, *Začiatky vzdelenosti vo Veľkomoravskej ríši*, Turčiansky Sv. Martin 1948, str. 9 atď. A. V. Isačenko správne poukázal na to, že pre 9. stor. nėslobodno hovoriť ani o nejakom „československom“ národe a o jeho českej a slovenskej „vetvy“, lebo použitie termínu „národ“ v tejto dobe by bolo zrejým anachronizmom. A. V. Isačenko za historicky správny termín, určujúci obyvateľstvo Veľkej Moravy pokladá termín „západní Slovania“ alebo konvenčne „Moravania“ (l. c., str. 12). My názov Moravania pre etnické určenie obyvateľov Veľkomoravskej ríše nepoužívame, ale prikláňame sa k názvu veľkomoravská národnosť, čím súčasne naznačujeme, že v etnickom vývine zodpovedá spomenutá kategória už stupňu existencie triednych, a to feudálnych vzťahov, lebo práve vznik národnosti zodpovedá existencii triednych vzťahov.

alebo menšiu skupinu predchádzajúcich slovanských kmeňových sväzov. U Slovanov možno hovoriť iba o vytvorení jednotlivých slovanských národností, ale nie o konkrétnej slovanskej národnosti. Výraz staroslovienška národnosť pokladáme pre etnické označenie tvorcov Veľkomoravskej ríše taktiež za nesprávny, nakoľko staroslovienčina u nás nebola pôvodným jazykom ľudu Veľkomoravskej ríše. Ani názov československá národnosť nie je v ničom odôvodnený, nakoľko v tej dobe nedospelí predchodeovia českých a slovenských kmeňov na stupeň vývinu národnosti. Z týchto dôvodov treba stáť odôvodnene na stanovisku, že tvorcov nášho ranofeudálneho štátu bola veľkomoravská národnosť, ktorá vyjadruje v období existencie Veľkomoravskej ríše etnický útvar v teritoriálnom význame. Táto veľkomoravská národnosť, aj keď o nej historické pramene v takejto forme nehovoria, nahrádzovala predchádzajúce útvary kmeňových sväzov už v nových podmienkach existencie Veľkomoravskej ríše.

Veľkomoravská národnosť nahrádzovala predchádzajúce útvary kmeňových sväzov predovšetkým z oblasti Pomoravia, zasahujúc do západnej časti Slovenska, pravdepodobne až po Považie, pričom aj Nitriansko tvorilo spočiatku v určitom slova zmysle súčasť tejto národnosti, zrejme že iba počiatočne sa formujúcej.

Staroslovienčinu nemožno pokladať v počiatočnom období formovania Veľkomoravskej národnosti za jazyk tejto národnosti, keďže vo Veľkomoravskej ríši sa staroslovienčina nevyvíjala organicky a geneticky z predchádzajúceho jazykovo-etnického základu toho ľudu, ktorý vytvoril Veľkomoravskú ríšu. Staroslovienčina tak, ako ju poznáme v dnešnej etape jej vedeckého výskumu, predstavuje v sebe v podstate iba jeden z variantov makedónskeho nárečia približne z okolia dnešného Solúna. Teda v takomto slova zmysle je južnoslovanského pôvodu. A jazykovým, ako aj etnickým základom veľkomoravskej národnosti musel byť nepochybne jazyk tunajšieho pomoravsko-západoslovanského etnika. Staroslovienske pamiatky zachované v písomných dokladoch z tohto obdobia sa však vyznačujú preberaním slovnej zásoby veľkomoravskej národnosti, čo sa konečne prejavuje aj v staroslovienčine. E. Pauliny¹⁰ poukázal na to, že pri používaní staroslovienčiny na Veľkej Morave sa do istej miery stieral jej juhoslovanský habitus. Podľa jeho názoru preberala staroslovienčina veľkomoravskej redakcie do svojho slovníka jednak slová z veľkomoravskej slovnej zásoby, jednak sa obmeňovala hláskoslovne a tvaroslovne. E. Pauliny došiel na základe západoslovanských hláskoslovných a tvaroslovných prvkov vyskytujúcich sa v *Kijevských listoch* a aj na základe iných údajov k záveru, že staroslovienčina na Veľkej Morave strácala svoje juhoslovanské jazykové znaky a nahrádzovala ich domácimi znakmi, čiže pretvárala sa na domáci spisovný jazyk v najvlastnejšom zmysle.¹¹ Popritom E. Pauliny poukázal aj na to, že staroslovienčinu môžeme pokladať za náš vtedajší národný spisovný jazyk. Na podklade doterajších pozorovaní v oblasti jazykovedy môžeme stáť na stanovisku, že jazykovým základom veľkomoravskej národnosti bol ľudový jazyk so západoslovanskými jazykovými prvkami. Ako sa ukazuje, základom ľudového jazyka veľkomoravskej národnosti boli predovšetkým západoslovanské nárečia aj s príbľými nárečiami pomoravskej oblasti a nie stredoslovanské. Nakoľko sa však veľkomoravská národnosť ako etnické vyjadrenie pre tvorcov Veľkomoravskej ríše rozprestierala na pomerne širokom zemepisnom priestranstve, je nepochybné, že čo do jazykového a tak isto aj etnického vývinu existovali tu už počiatočné zárodky diferenciačného procesu,

¹⁰ Porov. bližšie E. Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Slovenská akadémia vied a umení, Bratislava 1948, 18.

¹¹ Tamtiež, 19.

ktorý sa výraznejšie objavil predovšetkým po zániku Veľkomoravskej ríše už v podmienkach ďalšieho feudalizačného vývinu v rámci vzniku feudálnej rozdrobenosti. Je nepochybné, že za takýto zárodok počiatočného diferenciacného procesu etnického a jazykového celku veľkomoravskej národnosti treba spočiatku pokladať dva celky, ktoré sú aj teritoriálne od seba značne odlišené. Na jednej strane je to celok Pomoravska aj s prirahlou časťou západného Slovenska pravdepodobne až po Považie a na druhej strane je to zasa oblasť Nitrianska. Západná časť Slovenska tvorila vždy užší celok s prirahlou časťou Pomoravska nielen z hľadiska jazykovedného, ale aj archeologického. Tieto užšie vzťahy koniec koncov pretrvali pomerne dlhé storočia a badať ich veľmi výrazne dokonca ešte aj v dnešnej dobe. A práve v tejto časti treba hľadať pozostatky pôvodného jazykovo-etnického základu bývalej veľkomoravskej národnosti. Pomoravskú oblasť s najpravdepodobnejším strediskom v Starom Meste aj s prirahlou časťou západného Slovenska bude potrebné pokladať za pôvodné jadro kryštalizačného procesu veľkomoravskej národnosti. Tejto skutočnosti by nasvedčovala aj okolnosť, že najstaršie slovanské archeologické pamiatky na našom území sú doložené nie náhodou práve v južných oblastiach Moravy. Nitrianska oblasť, aj keď tvorila v určitom slova zmysle súčiastku Veľkomoravskej ríše, rysuje sa z hľadiska jazykovo-etnického už ako určitý prejav náznavého počiatočného diferenciacného procesu veľkomoravskej národnosti. Taktó sa nazdávame, že veľkomoravská národnosť sa v procese diferenciacie rozpadla na dve jazykovo-etnické príbuzné celky, z ktorých jeden celok je predstavený pomoravsko-západoslovenskou oblasťou a druhý zasa nitrianskou oblasťou. Takémuto názoru by nasvedčovala aj skutočnosť užších vzťahov západného Slovenska nielen čo do archeologického materiálu, ale aj väčšej jazykovej príbuznosti a dokonca veľa ráz úplnej jazykovej totožnosti k prirahlej pomoravskej oblasti, než ako to zisťujeme vo vzťahu rozlíšnosti západného Slovenska v pomere k Nitriansku. Že západné Slovensko vždy inklinovalo viacej k pomoravskej oblasti ako k strednému Slovensku a že v pomoravsko-západoslovenskej oblasti treba hľadať pôvodné jadro veľkomoravskej národnosti, nasvedčuje aj veľká jazyková príbuznosť so starobylými výrazovými tvarmi ešte aj v súčasnosti. Tieto dva počiatocne sa diferencujúce celky (pomoravská oblasť s prirahlou časťou západného Slovenska a nitrianska oblasť), aj keď sa vyvíjali v kultúrnom a jazykovom ohľade za odlišných podmienok z hľadiska ekonomického a sociálneho, majú spoločný základ vyvíjajúcich sa feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov. Pre tieto dva celky bola jednotná predovšetkým feudálna hospodárska základňa. Existenciu feudálnej hospodárskej základne treba predpokladať aj pre samo Nitriansko, aj keď naši archeológovia pre túto skutočnosť zatiaľ ešte nevyfajčili dostatočne potrebný materiál na základe analýzy sídlíštného a iného archeologického materiálu. Ktorá oblasť v období vzniku Veľkomoravskej ríše stála vyššie, či pomoravsko-západoslovenská alebo nitrianska, zatiaľ sa s bezpečnou istotou ešte určiť nedá. Ale určité náznaky podľa sociálneho rozvrstvenia hrobových celkov v pomoravskej oblasti by nasvedčovali tomu, že práve táto oblasť stála čo do sociálnej diferenciacie oniečo vyššie v pomere k nitrianskej oblasti. Toto konštatovanie má totiž určitý význam aj pre sledovanie diferenciacného procesu veľkomoravskej národnosti samej.

Z hľadiska štúdia našej ústrednej otázky je veľmi dôležité poznamenať, že pre Nitriansko okrem toho, že v podstate tvorilo uzavretý archeologický celok odlišený od pomoravsko-západoslovenskej oblasti, možno zistiť aj nápadnú koncentráciu slovanských pamiatok z veľkomoravského obdobia. Je to nepochybné svedectvo o tom, že pre Nitriansko treba počítať už pred vznikom veľkomoravskej národnosti nie

iba s nejakým jednotlivým kmeňovým útvarom, ale s celým sväzom kmeňov, aj keď ich etnické pomenovanie historické zprávy nespomínajú. Nápadná koncentrácia archeologických celkov, akú vidíme doloženú pre Nitriansko, nie je iba prejavom hustoty osídlenia, ale je nepochybným prejavom zlučovania sa jednotlivých kmeňových celkov do väčších teritoriálnych zoskupení, teda do kmeňových sväzov. Jadrom tohto kmeňového sväzu nemusela byť nevyhnutne dnešná Nitra, resp. najbližšie územie Nitry. Ak pri tomto prihliadneme k názoru sovietskych jazykovedcov, že ak sa sväz príbuzných kmeňov ukáže v dôsledku tých alebo iných historických podmienok pevným a trvanlivým, mení sa nevyhnutne v priebehu jedného dvoch storočí na národnosť,¹² potom vidíme, že aj v Nitriansku treba nevyhnutne počítať s reálnymi predpokladmi vzniku národnosti už ako historickej kategórie. Je však zrejmé, že nemožno pozeráť v tejto dobe na jednotlivé vznikajúce národnosti ako výlučne homogénne čisté etnické skupiny, a to nielen v ich okrajových oblastiach, ale ani v samých strediskách vznikajúcich národností. Tak napr. je nepochybné, že v procese vytvárania jednotnej staroruskej národnosti aj iné etnické skupiny, neslovanský pôvod ktorých je nepopierateľný, a to predovšetkým v okrajových oblastiach na severozápadnej Rusi, stali sa súčasťou vznikajúcej národnosti. Pri vzniku hociktorej národnosti dochádza súčasne nevyhnutne aj k silnému asimilačnému procesu iných, pôvodom rôznorodých etnických skupín. Tento asimilačný proces koniec koncov veľmi dobre bádame na Rusi. A k tomuto asimilačnému procesu dochádzalo aj na našom území v procese vytvárania veľkomoravskej národnosti. Je nepochybné, že práve v dôsledku tohto procesu dochádza k úplnému zániku avarského etnika, s ktorým treba na našom území počítať. Je však zrejmá tá skutočnosť, že v tomto období, ako aj v predchádzajúcom nevystupovali Avari v oblasti karpatskej kotliny, čo sa týka ich etnického zloženia, nikdy ako čisté, nezmiešané etnikum. Tento zložitý asimilačný proces, čo sa týka úplného zániku pozostatkov silno zmiešaného avarského etnika podľa rozboru príslušných archeologických pamiatok možno skôr nadhodiť, ako s definitívnou platnosťou riešiť.

Pri riešení otázky diferenciačného procesu pomerne jednotnej veľkomoravskej národnosti treba sa dotknúť otázky, či všetky slovanské, neskoršie sa vytvárajúce nárečové skupiny na našom území sú výsledkom delenia predchádzajúcej veľkomoravskej národnosti. Čiže v prvom rade je to otázka, či česká a slovenská národnosť so svojimi početnými skupinami nárečí, ktoré sú predovšetkým produktom obdobia vznikajúcej a vyvíjajúcej sa feudálnej rozdrobenosti v ekonomickom slova zmysle, má svoje jediné korene iba v predchádzajúcej veľkomoravskej národnosti, alebo či ich etnické a jazykové korene netreba hľadať aj v iných slovanských celkoch ešte z obdobia existencie kmeňových sväzov. Riešenie tejto otázky je pomerne ťažké, a to z niekoľkých príčin. V období existencie veľkomoravskej národnosti na území Čiech aj na území napr. východného Slovenska existuje celá skupina kmeňových celkov, ktoré ani nemajú takú úzku genetickú súvislosť s veľkomoravskou národnosťou. Tak napr. vznik feudálnej českej národnosti by bolo veľmi ťažké odvodzovať výlučne iba z veľkomoravskej národnosti. Podobne to platí aj o slovenskej národnosti.

Nazdávame sa, že na území dnešných Čiech vývin ku vzniku českej národnosti neprebíhal od veľkomoravskej národnosti po jej zániku, ale že vyvieral predovšetkým z domácich miestnych českých koreňov.¹³ Po postupnom nadobudnutí prevahy

¹² Porov. B. V. Gornung, V. D. Levin, V. N. Sidorov, l. c., 50.

¹³ R. Turek pre územie Čiech vymedzil kmeňové celky. K tomu porov. bližšie jeho

jedného z najvýznamnejších kmeňových sväzov, a to Čechov, bola feudálna národnosť česká podľa neho nielen pomenovaná, ale mala v nej nepochybne aj etnické a jazykové korene. A tak isto ani jednotlivé slovanské etnické celky z oblasti východného Slovenska nemožno jednoducho odvodzovať zo základu veľkomoravskej národnosti. Treba uviesť, že predchádzajúce kmeňové celky rozšírené na území Čiech neparticipovali na vzniku a vývoji veľkomoravskej národnosti nejakým podstatnejším podielom, nakoľko vývin českých kmeňových sväzov v období existencie veľkomoravskej národnosti na základe ich vnútorného vývinu samého prebiehal za podstatne odlišných etnických, spoločenských a aj geografických podmienok. Otázka úzkej príbuznosti a spoločného pôvodu dvoch najbližších bratských národov, a to Čechov a Slovákov, nie je odrazom toho, že vznikli v procese diferenciacie od veľkomoravskej národnosti. Táto ich úzka a dokonca genetická príbuznosť má ešte hlbšie korene, ktoré treba nevyhnutne hľadať ešte v období pred vytvorením veľkomoravskej národnosti. Túto úzku príbuznosť našich dvoch bratských národov treba hľadať predovšetkým v tom období, keď prvé slovanské kmene cez zakarpatskú oblasť prenikali na naše územie, etnicky a jazykovo pravdepodobne ešte vôbec nediferencované. Takto vysvetľujeme otázku úzkej príbuznosti Čechov a Slovákov zo spoločného starobylého etnicko-jazykového základu a nie až od obdobia vzniku a potom rozpadu veľkomoravskej národnosti. V období existencie veľkomoravskej národnosti dospel diferenciačný proces slovanského etnika na našom území už tak ďaleko, že máme do činenia s niekoľkými pomerne jasne diferencovanými etnickými skupinami. Na jednej strane je to predovšetkým skupina kmeňových útvarov rozložená na území Čiech (Doudlebi, Zličania, východní a západní Chorváti, Čechovia, Lučania, Sedličania, Lemuzi, Pšovania, Dečania) a na druhej strane je to celok reprezentovaný územne Veľkomoravskou ríšou a etnicky veľkomoravskou národnosťou. Určenie kmeňových útvarov čo do ich etnického pomenovania v oblasti pomoravsko-západoslovenskej zatiaľ ešte nie je tak prebádané. Ukazujú sa rysy skôr na vymedzenie jednotlivých kultúrnych skupín, v ktorých možno iba podmiennečne vidieť aj odraz predchádzajúceho kmeňového delenia. Z toho usudzujeme, že v období existencie veľkomoravskej národnosti bol diferenciačný proces rozpadu pôvodného slovanského základu už na takom vysokom stupni vývinu, že oblasť Čiech od oblasti moravsko-slovenskej bola už markantne odlišená. Vidieť to nielen v odlišnostiach rázu jazykového a teda aj etnického, ale aj podľa archeologického materiálu.

Ak nemožno jednoznačne odvodzovať otázku vzniku českej národnosti priamočiaro od veľkomoravskej národnosti, tak isto je to potom aj s otázkou vzniku slovenskej národnosti. Vznik slovenskej národnosti, ktorej náznaky nepochybne treba položiť už do obdobia počiatkového procesu feudálnej rozdrobenosti, spadá do obdobia 12.—13. stor. Oproti českej národnosti možno pre slovenskú národnosť predpokladať istú genetickú súvislosť, aj keď, pravda, do určitej miery prerušenú vklínením maďarského etnika do predchádzajúcej veľkomoravskej národnosti už na vysokom stupni jej diferenciačného procesu. V období, ktoré predchádzalo vzniku veľkomoravskej národnosti na území Moravy aj s priľahlou časťou západného Slovenska, je situácia čo do kmeňového rozvrstvenia pomerne ťažká, nakoľko historické zprávy takmer vôbec neuvádzajú menné označenie jednotlivých kmeňov usídlených na Morave. Do úvahy pripadajú iba Golensici-Holascici, ktorých spomína

---

významnú štúdiu *Kmenová území v Čechách*, Časopis národného múzea, Oddíl věd společenských, roč. CXXI 1953, 3—46.

geograf Bavorský. Nedostatok týchto kmeňových názvov na území Moravy netreba nevyhnutne vysvetľovať neznalosťou etnických a kmeňových pomerov jednotlivými zpravodajcami o území Moravy. Nedostatok týchto kmeňových názvov na území Moravy ešte pred vznikom Veľkomoravskej ríše je nesporným svedectvom toho, že proces stmelovania jednotlivých kmeňových sväzov na území Moravy prebiehal nepomerne rýchlejšim tempom ako na území Čiech. Tento rýchly proces stmelovania jednotlivých kmeňových sväzov podľa koncentrácie archeologických pamiatok badať predovšetkým v južných oblastiach Moravy. Treba ho dávať do súvislosti aj s rýchlym hospodárskym a spoločenským vývinom v oblasti južnej Moravy a do súvislosti s vytváraním triednych, a to feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov a konečne potom aj do súvislosti s vytváraním štátotvorného procesu, ktorý možno položiť už do 8. stor.

Čechy v tejto dobe boli len konglomerátom radu kmeňov. V dôsledku toho, že na území Moravy vykázali jednotlivé kmeňové sväzy pevnosť a trvanlivosť už v predchádzajúcich obdobiach, je celkom pochopiteľné, že už v období vzniku štátotvorného procesu v etnickom slova zmysle vystupujú už ako historická kategória, ako veľkomoravská národnosť. Čo do etnického vyjadrenia tejto skutočnosti vidíme, že predchádzajúce útvary kmeňových sväzov na území Moravy sa odteraz (od 9. stor.) označujú jednotným názvom ako Moravania (Margi, Margenses ap.). V tejto skutočnosti treba vidieť predovšetkým to, že stmelovací proces jednotlivých útvarov predchádzajúcich kmeňových sväzov je v 9. stor. v podstate už dokončený, aj keď, pravda, na základe rozboru príslušného archeologického materiálu, z územia Moravy vidíme, že existujú ešte stále značné rozdiely. Podstatné je však to, že aj v archeologickom ohľade badať popri týchto určitých rozdieloch výrazné znaky jednotniace, ktoré sú nepochybným prejavom vytvárania jednotnej veľkomoravskej národnosti.

Pre štúdium vymedzenia jednotlivých kmeňových celkov na území Moravy prišiel veľa závažného materiálu a podnetných názorov J. Poulík, ktorý na podklade rozboru jednotlivých zvláštností prejavujúcich sa v archeologických kultúrnych skupinách snaží sa vymedziť jednotlivé kmeňové celky. Táto jeho metóda je o to významnejšia, že na území Moravy sa v podstate okrem Holasicov nevzťahujú žiadne písomné zprávy o jednotlivých kmeňoch. Pri týchto pokusoch vymedzenia jednotlivých kmeňových celkov podľa typologického rozboru keramiky treba mať na mysli predovšetkým to, že v období kmeňového zriadenia u Slovanov sa keramika už zhotovuje za pomoci hrnčiarskeho kruhu, čo nepochybne vo veľkej miere stiera svojráz kmeňových celkov. Jednotlivé keramické typy vykazujúce svojou podobou zhodné znaky v tomto období, môžu byť súčasne aj prejavom toho, že určitý okruh keramických pamiatok má svoj pôvod v určitej dielni alebo výrobnom stredisku, kde sa keramika vyrába už remeselne. Tomuto by nasvedčovala aj okolnosť, že v tomto období došlo u Slovanov už k oddeleniu remesla od poľnohospodárstva. Z hľadiska archeologického môžu nadobudnúť význam pre rozlíšenie kmeňových celkov pamiatky pochádzajúce z obdobia, keď vo výrobnom procese ešte nie je zavedená remeselná výroba, čiže keď sa príslušná keramika ešte zhotovuje ručne, keď vyrábateľ nevyhnutne do nej vkladal aj výraz svojej kmeňovej individuality. V takomto slova zmysle majú zvláštne rozpoznávacíe znaky keramiky v období jej remeselnej výroby platnosť predovšetkým vtedy, ak korešpondujú aj s inými druhmi rozpoznávaných zvláštností v pamiatkach archeologického rázu. R. Turek správne poukázal na to, že cena keramického materiálu je nesporná, ale vždy je ťažko určiť hranicu medzi javmi, ktoré sú znakom kmeňového odlišenia,

a javmi, vyvolanými pôsobením jednotlivých dielní, zásobujúcich dost široké okolie svojimi špecifickými výrobkami. Z tohto hľadiska sa R. Turek¹⁴ právom obracia pri vymedzovaní jednotlivých kmeňových celkov aj k iným stránkam života. Pri vymedzovaní jednotlivých kmeňových celkov môže nadobudnúť závažný význam podľa nášho názoru práve tá skupina archeologických pamiatok, ktorá sa udržuje z predchádzajúceho obdobia vo forme rôznych prežitkov (napr. vo zvláštnostiach pohrebného ritu), ktoré sú nepochybným prejavom kmeňových zvláštností. J. Poulik¹⁵ podľa rozboru zvláštností v keramickom materiáli a podľa pohrebného ritu do prvej polovice 9. stor. v slovanskom osídlení na Morave a na území medzi Dunajom a Dyjou spočiatku rozlišoval štyri oblasti.¹⁶ Za veľmi podnetné treba pokladať názory J. Poulika, keď jednotlivým štyrom skupinám na území Moravy pripísal dialektové zvláštnosti v dnešnej dobe. Jeho myšlienka v tejto oblasti je veľmi podnetná, ale popritom neslobodno zabúdať, že proces vývinu kmeňových celkov a proces vzniku jednotlivých dialektov, ktoré existujú aj v súčasnosti, je výsledkom dvoch rôznorodých procesov, odlišne prebiehajúcich, aj čo sa týka spoločensko-ekonomickej formácie. Na základe posledných svojich výskumov a pozorovaní rozlišuje J. Poulik¹⁷ v súhlase s pozorovaniami historického a lingvistického bádania už šesť kmeňových skupín. Aj keď zatiaľ nie sme schopní etnicky určiť pomenovanie jednotlivých existujúcich kmeňových celkov na území Moravy, za dôležitú treba pokladať existenciu kmeňových sväzov na území Moravy navzájom sa odlišujúcich a u ktorých v priebehu 9. stor. dochádza v kultúrnom ohľade k určitým prejavom nivelizácie, čo je nepochybným výrazom toho, že jednotlivé kmeňové sväzy sa začínajú zlučovať. V tomto procese vidíme výraz existencie postupnej konsolidácie predchádzajúcich kmeňových sväzov, ktorý sa pre obdobie existencie Veľkomoravskej ríše v podstate dovršuje. Pri našich úvahách treba uviesť významné pozorovanie J. Poulika, ktoré mu vyplynulo predovšetkým zo štúdia archeologického materiálu. J. Poulik poukázal na to, že v druhej polovici 9. stor. dochádza na území Veľkej Moravy severne od Dunaja k značnému rozvoju kultúry hmotnej a duchovnej, a to tak pod vplyvmi kresťanstva východného, ako aj pod vplyvmi stále sa rozvíjajúcich obchodných stykov s Byzantskom, a že zároveň s tým prebieha nerušene zjednocovací proces. Podľa pozorovaní J. Poulika medzikmeňové hranice pozvoľna miznú a tým sa prirodzene porušuje kmeňová individualita a jej svojráz.

Veľmi neuspokojivo je zatiaľ prebádaná z hľadiska archeologického oblasť Slovenska, na podklade čoho by sa dali urobiť určitejšie závery o teritoriálnom vymedzení jednotlivých kmeňových skupín. Pomerne najistejšie možno predpokladať silný kmeňový sväz slovanský pre Nitriansko. V poslednej dobe A. Točík¹⁸ na podklade pozorovania keramického materiálu a pohrebných zvyškov vymedzuje pre územie Slovenska niekoľko kultúrnych okruhov, pri ktorých pripúšťa možnosť, že sa kryjú s kmeňovými hranicami. Záhorie a pomoravskú oblasť aj na podklade výskumov J. Poulika pokladá správne za jeden celok. Do tejto skupiny zaraďuje mohylník v Skalici z 9. stor. a pohrebište s plochými hrobmi v Moravskom Jáne a v Máste. V jeho vymedzení predstavuje údolie Váhu na juh od Trenčína, údolie

¹⁴ R. Turek, *Kmeňová území v Čechách*, 3.

¹⁵ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*. Monumenta archaeologica, T. I., Praha 1948, 113.

¹⁶ J. Poulik, *Jižní Morava—země dávných Slovanů*, Brno 1948—1950, 121 a n.

¹⁷ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 116.

¹⁸ A. Točík, *Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Veľkomoravskej ríše*, *Historický časopis*, roč. III/1955, č. 3, 415.

Nitry, Hrona a čiastočne aj ľavého brehu Dunaja nitriansky okruh. Zaujímavé je jeho konštatovanie, že tento okruh má menšie krajové odtiene, ktoré sa prejavujú v materiáli a nie vo výrobe. Ostatné skupiny sú zatiaľ skôr iba predpokladmi ako zistenými a nejako presnejšie vymedzenými skupinami. A. Točíkom vymedzené územné tvary je J. Dekan¹⁹ naklonený pokladať predovšetkým za odraz výrobných tradícií príslušného územia. J. Dekan pokladá za významné zistenie, že odhliadnuc od odlišujúcich znakov jednotlivých skupín, ďaleko dôraznejšie sa prejavujú také prvky hmotnej kultúry, ktoré historické Nitriansko 9. stor. a čiastočne aj 10. stor. viažu k územiu Moravy ako celku. Podľa jeho názorov sa to obzvlášť výrazne prejavuje napr. v tradícii šperkárskej výroby, ktorá odhliadnuc od rôznorodých genetických zložiek v druhej polovici 9. i 10. storočia vykazuje na Morave i v Nitriansku zhodné formy.²⁰ Tento záver J. Dekana jasne protirečí s príslušnými archeologickými nálezmi z Nitry a v ich porovnaní s príslušnými pamiatkami z oblasti pomoravsko-západoslovenskej. Práve v šperkárskej výrobe zisťujeme markantné rozdiely a dokonca úplne nové tvary napr. esovitých záušníc, ktoré v najnovšej dobe pokladajú dokonca za zvláštny nitriansky typ esovitých záušníc. Čo sa týka keramiky, táto je v nitrianskej oblasti odlišná od strediska pomoravsko-západoslovenského. Pre 9. a 10. stor., nazdávame sa, nemožno zatiaľ hovoriť o zhodných formách medzi Nitrianskom a Moravou v takom slova zmysle, ako uvádza J. Dekan. Je však zrejmé, že existujú aj určité spoločné šperkárske typy, ale tie treba dávať do súvislosti s inými procesmi (napr. s výmenným obchodom), podľa ktorých predlôh sa potom mohli zhotovovať aj jednotlivé šperkárske typy doma na vlastnej pôde, napr. takmer úplne zhodné závesné gombíkové tvary sa vyskytujú nielen v Nitre a na Morave, ale aj v Kijeve, v Byzantsku a inde.

Prí riešení otázky vzniku jadra českej národnosti zisťujeme v mnohom podobnú situáciu ako vo východoeurópskej oblasti. Tak vo východoeurópskej oblasti, ako aj na území Čiech jadrom uvedených, neskoršie sa formujúcich národnosti boli sväzy kmeňov, ktorým pripadla úloha urobiť zjednocovací proces okolitých ostatných kmeňových sväzov. Vo východoeurópskej oblasti táto úloha pripadla kmeňovému sväzu Rosov-Rusov a na území Čiech zasa ústrednému kmeňovému sväzu Čechov. Vo východoeurópskej oblasti sa v súvislosti s vytváraním jednotného staroruského štátu postupne stierali jednotlivé kmeňové zvláštnosti, výrazne sa prejavujúce v nivelizácii kultúrneho inventára archeologického rázu, čo v konečnom dôsledku priviedlo k vytvoreniu pomerne jednotnej staroruskej kultúry, reprezentovanej v 9. stor. n. l. už aj vytvorením jednotnej staroruskej národnosti. Je zrejmé, že určitá podrobnejšie prebiehajúce veľmi zložité procesy etnického vývinu, ktoré potom viedli ku vzniku staroruskej národnosti v priebehu predchádzajúcich dvoch storočí, nemôžeme na tomto mieste do detailov rozobrať. Tu vo východoeurópskej oblasti kmeňový sväz Rosov-Rusov, súčiastkou ktorého sa nepochybne stal aj antský kmeňový sväz v dôsledku svojej niekoľkostoročnej pevnej trvanlivosti a rýchleho ekonomického a sociálneho vzostupu, dal bezprostredný základ pre vznik staroruskej národnosti. S podobnou situáciou sa stretávame aj na území Čiech. Situácia je však značne sťažená tým, že etnický názov Čechov na území Čiech nemá také hlboké korene ako názov Rus vo východoeurópskej oblasti. Prvýkrát výraznejšie vystupuje až v polovici 10. stor. n. l. a uvádza ju *Svätováclavská legenda*. Zaujímavé je, že už pre 9. stor. neoznačujú francké pramene jednotlivé kmeňové

¹⁹ J. Dekan, *O vzniku národnosti pred X. storočím na území našej vlasti*, zvl. odlaček z čas. Věstník československé akademie věd, roč. 63, 1954, č. 9—10, 4.

²⁰ Tamtiež, 4.

celky na území Čiech ich bývalými kmeňovými názvami, ale že pre ne používajú postupne už jednotné označenie, ktoré vystupuje v rôznych obmenách tvaru Behaimi, Boemi ap. Táto skutočnosť je reálnym odrazom stierania jednotlivých predchádzajúcich kmeňových útvarov a ich postupného zoskupovania do nadriadenejších kategórií. Nazdávame sa, že už v priebehu tohto procesu zohral zjednocujúci kmeň rozhodujúcu úlohu. Výsledkom procesu bolo to, že predchádzajúci etnický názov bol nahradený teritoriálnym názvom. Nazdávame sa, že celý tento proces veľmi dobre vystihol V. Ondrouch,²¹ ktorý poukázal na to, že podstatná zmena vo význame pojmu Beohaimi, Boemi ap. nastala až po vyvraždení Slavnikovcov (po roku 995) a po konečnom (trvalom) zjednotení Čiech pod vládou Přemyslovcov (v 11. stor.). Prejavila sa práve v tom, že meno vládnúceho kmeňa Čechov sa stalo súhrnným označením pre príslušníkov všetkých slovanských kmeňov na území celých Čiech (Čechov, Chorvátov, Dudlebov, Zličanov ap.), zjednotených pod vládou kmeňa Čechov, takže až po tomto trvalom zjednotení sa ustálil na území celých Čiech názov Boemus vo význame „Čech“. V takomto slova zmysle výsledky V. Ondroucha sú v našej konkrétnej oblasti v plnom súlade s výsledkami B. A. Rybakova, podľa ktorého sa predchádzajúci etnický vývin postupne menil na názov v teritoriálnom slova zmysle. Stabilita kmeňového sväzu Čechov nevystupuje iba v tom, že sa vyvíjal v kompaktnom celku v priebehu niekoľko storočí za predpokladu jeho zjednocujúcej úlohy, ale predovšetkým aj v tom, že dal po zjednotení všetkých kmeňových celkov z Čiech pevné a trvalé základy aj pre vznik stredovekej českej národnosti v období feudálneho zriadenia. Z tohto dôvodu nazdávame sa celkom odôvodnene, že jadrom vzniku českej národnosti boli predovšetkým domáce miestne korene. Pri tejto príležitosti opäť poukazujeme na to, že nie je správne odvodzovať vznik českej národnosti zo spoločného základu veľkomoravskej národnosti.

Po zániku veľkomoravskej ríše nemožno povedať, že by sa v kultúrnom ohľade kultúra veľkomoravskej národnosti nevyznačovala istými spoločnými jednotiacimi znakmi. Po zániku veľkomoravskej ríše nezaniká totiž súčasne aj veľkomoravská národnosť, no na druhej strane diferenciacny proces, ktorý existoval už za Veľkomoravskej ríše, po politickom zániku Veľkomoravskej ríše veľmi výrazne sa prejavil vo vytvorení dvoch, teraz už výrazne sa prejavujúcich zemepisných stredísk. Na jednej strane to bola oblasť pomoravsko-západoslovenská a na druhej strane zasa oblasť nitrianska. Nitrianska oblasť, ktorá už za doby existencie Veľkomoravskej ríše vykazovala znaky samostatného uzavretého celku, badateľne predovšetkým podľa archeologických pamiatok, po politickom zániku veľkomoravskej ríše tak v archeologickom, ako už aj etnickom slova zmysle, vyvíja sa celkom inou cestou.

²¹ V. Ondrouch, *Boiohaemum a kráľovstvo Vanniovo-Kritický rozbor historických zpráv*, Predbežný výťah (*Tězy*), SAV, Bratislava 1954, 34—35.